

ปัญหาเชิงเปรียบเทียบการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง¹

ธีรภัทร นวลเยี่ยม²

จากการศึกษาปัญหาเชิงเปรียบเทียบการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎี หลักเกณฑ์ การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ศึกษากฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ศึกษาปัญหาเชิงเปรียบเทียบการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครองการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้ทราบว่า การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ตั้งอยู่บนหลักการเรื่องความน่าเชื่อถือ ความแท้จริง และความครบถ้วนของข้อมูล ซึ่งกฎหมายไทยได้บัญญัติหลักการพื้นฐานไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 รวมถึงกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีแพ่งและอาญา อย่างไรก็ตาม การตีความและบังคับใช้ในศาลยุติธรรมและศาลปกครองยังมีแนวปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยศาลยุติธรรมเน้นการพิสูจน์ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

ระบบวิธีพิจารณาความในประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการสร้างกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อกำหนดขั้นตอนที่ชัดเจนในการดำเนินคดีตั้งแต่ต้นจนถึงการมีคำพิพากษา ขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยให้ศาลสามารถพิจารณาและชี้แจงน้ำหนักพยานหลักฐานได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของโลกยุคดิจิทัลที่ข้อมูลและการติดต่อสื่อสารส่วนใหญ่ดำเนินการผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การพัฒนากฎหมายพยานหลักฐานของไทยเริ่มต้นจากระบบจารีตประเพณีในอดีตสู่การปฏิรูประบบกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำแนวทางของกฎหมายยุโรปมาใช้ และต่อมาได้มีการตรากฎหมายที่รองรับพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์โดยเฉพาะ เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทาง

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหาเชิงเปรียบเทียบการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ปริดา โชติमानนท์ คณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ปวีศร เลิศธรรมเทวี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมพูนุท สติติย์เสมอกุล

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดอำนาจเจริญ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

อิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่รับรองให้ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์³ มีสถานะทางกฎหมาย เทียบเท่าเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร หากพิสูจน์ได้ถึงที่น่าเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูลนั้น

ในปัจจุบัน ศาลยุติธรรมและศาลปกครองต่างยอมรับและใช้พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ใน กระบวนการพิจารณาคดี โดยในศาลยุติธรรมมีการนำอีเมล ข้อความ การบันทึกเสียง หรือภาพจากอุปกรณ์ดิจิทัล มาใช้เป็นหลักฐาน ในขณะที่ศาลปกครองก็เปิดกว้างในการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ตามระเบียบของ ที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด พ.ศ. 2543 โดยยึดหลักความน่าเชื่อถือ ความเปิดเผย และการตรวจสอบได้

แม้ว่ากฎหมายและแนวทางปฏิบัติเหล่านี้จะเป็นก้าวสำคัญในการปรับตัวของกระบวนการยุติธรรม ให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี แต่ก็ยังเผชิญกับ ความท้าทาย ในหลายด้าน ได้แก่ การประเมินความ น่าเชื่อถือของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ การกำหนดมาตรฐานทางเทคนิคที่ชัดเจน ความสามารถของ บุคลากรในการประเมินข้อมูลดิจิทัล และการควบคุมสิทธิของกลุ่มความในการตรวจสอบและคัดค้าน

ดังนั้น ความจำเป็นในการศึกษาหลักเกณฑ์การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและ ศาลปกครองจึงมีความสำคัญ เพื่อประเมินสภาพปัจจุบันของกฎหมาย วิเคราะห์ปัญหาเชิงระบบ และเสนอ แนวทางพัฒนาให้กระบวนการยุติธรรมของไทยสามารถดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความทันสมัย และความ เชื่อมั่นของสาธารณชนต่อศาลในยุคดิจิทัล

จากความเป็นมาและสภาพปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาวิธีการรับฟัง พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ทั้งศาลยุติธรรมและศาลปกครองต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และขั้นตอนที่กำหนด ไว้ในการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ โดยให้ความสำคัญกับการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือและการจัดเก็บ ข้อมูลที่ถูกต้อง เพื่อให้หลักฐานดังกล่าวมีความน่าเชื่อถือและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจได้อย่างมี ประสิทธิภาพและยุติธรรม โดยมีประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ต้องได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ ซึ่งหมายถึงการที่ข้อมูลดังกล่าวไม่มีการ คัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงหลังจากที่บันทึกไว้ต้องมีการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลและวิธีการจัดเก็บ เพื่อยืนยันว่ามีการรักษามาตรฐานความถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนด ในด้านการจัดเก็บข้อมูลและการระบุชื่อที่ ถูกต้องหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ควรถูกบันทึกและจัดเก็บภายใต้ชื่อหรือรหัสที่ชัดเจนและถูกต้อง เพื่อให้สามารถ อ้างอิงและตรวจสอบย้อนกลับได้ในภายหลัง การจัดเก็บต้องเป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนดในกฎหมายหรือ ระเบียบที่เกี่ยวข้อง เช่น การใช้ระบบจัดเก็บที่มีความปลอดภัยและการสำรองข้อมูล ที่เพียงพอ กระบวนการ

³ สุพิศ ประณีตพลกรัง, การพิจารณาคดีทางอิเล็กทรอนิกส์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2567) หน้า 28.

พิสูจน์และการนำเสนอในศาลก่อนที่จะนำพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์เข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดี ศาลจะต้องตรวจสอบว่าขั้นตอนการจัดเก็บและการนำเสนอข้อมูลนั้นเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายระบุไว้ ในการรับฟังข้อเท็จจริง ศาลจะพิจารณาถึงความถูกต้อง ความครบถ้วน และความสอดคล้องของข้อมูลที่นำเสนอ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและโปร่งใสในกระบวนการพิจารณาคดี

ความแตกต่างในกระบวนการของศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ในศาลยุติธรรมพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์จะถูกนำเสนอในระบบคู่กรณี โดยทั้งโจทก์และจำเลยมีโอกาสแสดงและโต้แย้งหลักฐานนั้นอย่างเต็มที่ ส่วนในศาลปกครอง แม้ว่าจะมีความคล้ายคลึงในขั้นตอนการตรวจสอบหลักฐาน แต่จะมีการเน้นย้ำในเรื่องความชอบด้วยกฎหมายและความเหมาะสมของการตัดสินใจในการบริหารงานของภาครัฐด้วยการศึกษาพบปัญหาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์⁴ ดังที่จะนำมาศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ได้ดังนี้

ปัญหาประการแรก ปัญหาว่าด้วยหลักเกณฑ์การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง จะเห็นได้ว่า การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทยแบ่งได้เป็น 2 ระบบหลัก ได้แก่ ระบบศาลยุติธรรม (คดีแพ่ง/อาญา) และระบบศาลปกครอง แม้มีความพยายามพัฒนาให้รองรับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี แต่ในทางปฏิบัติยังพบปัญหาในหลายประเด็น ซึ่งสามารถจำแนกเป็นรายระบบได้ ดังนี้

1. ปัญหาในศาลยุติธรรม ตามข้อ 15-18 ของข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2563 พบปัญหาสำคัญ ดังนี้ ความน่าเชื่อถือของข้อมูล พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ไม่มีลักษณะทางกายภาพเหมือนเอกสารกระดาษ การตรวจสอบความแท้จริงต้องอาศัยความเข้าใจด้านเทคนิคของผู้พิพากษา ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล ส่งผลต่อความแน่นอนในการชี้หน้าพยานหลักฐาน ปัญหาเรื่อง “เอกสารต้นฉบับ” ข้อมูลดิจิทัลสามารถถูกคัดลอก ดัดแปลง หรือแก้ไขได้ง่าย แม้มี metadata ยืนยัน อาจไม่เพียงพอให้ศาลเชื่อถือเป็นข้อมูลต้นฉบับแท้จริง จึงเปิดช่องให้เกิดข้อโต้แย้งจากฝ่ายคู่ความ คำว่า “เข้าถึงได้” ที่ไม่ชัดเจน กรณีไม่ต้องส่งสำเนาให้ฝ่ายตรงข้าม หากอ้างว่าอีกฝ่าย “สามารถเข้าถึง” ได้ อาจทำให้เกิดข้อขัดแย้งว่าฝ่ายตรงข้ามเข้าไม่ถึงหรือไม่มีเครื่องมือรองรับ ส่งผลต่อสิทธิในการตรวจสอบพยาน ความไม่เท่าเทียมกับเอกสารแบบดั้งเดิม การใช้หลักเกณฑ์เดียวกันกับเอกสารกระดาษกับพยานอิเล็กทรอนิกส์โดยไม่แยกความแตกต่างในวิธีการตรวจสอบ อาจนำไปสู่การตัดสินใจที่ไม่แม่นยำหรือผิดพลาด

2. ปัญหาในศาลปกครอง ตามระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด พ.ศ.

⁴ ทูธนาวงศ์ ชูเกียรติกุล, “ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทย,” ในการเปิดงานสัมมนาวิชาชีพศาลฎีกา ครั้งที่ 2/2561 เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2561.

2543 พบข้อจำกัดหลายด้าน ดังนี้ ระบบลายมือชื่ออิเล็กทรอนิกส์ แม้รองรับในทางกฎหมาย แต่หากไม่ได้รับรองผ่านระบบที่เข้มงวด เช่น PKI (Public Key Infrastructure) ก็ยังมีโอกาสถูกปลอมแปลงหรือตัดต่อได้ ส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของหลักฐาน ปัญหาทางเทคนิค ระบบส่งผ่านข้อมูล และระบบประชุมทางไกลในศาลปกครอง อาจไม่รองรับไฟล์ประเภทใหม่ เช่น มัลติมีเดีย หรือ Big Data ส่งผลให้พยานบางประเภทไม่สามารถใช้งานจริงได้ หรือทำให้กระบวนการล่าช้า ขาดมาตรฐานกลางยังไม่มีแนวปฏิบัติหรือมาตรฐานกลางสำหรับตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เช่น การใช้ log file, metadata หรือ digital hash ซึ่งศาลต้องใช้ดุลพินิจเองและอาจนำไปสู่การวินิจฉัยที่ไม่สอดคล้องกัน ความไม่สอดคล้องกับกฎหมายเก่า กฎหมายหลายฉบับยังไม่รองรับการใช้พยานอิเล็กทรอนิกส์ เช่น กรณี cloud storage หรือ server ต่างประเทศ จึงต้องตีความขยายเกินขอบเขตกฎหมาย อาจกระทบหลักนิติธรรมและการใช้เอกสารกายภาพร่วม แม้ศาลปกครองจะเปิดรับพยานอิเล็กทรอนิกส์ แต่หลายกรณียังต้องพึ่งพาลักษณะทางกายภาพควบคู่ ซึ่งลดประสิทธิภาพของระบบดิจิทัลลงอย่างมาก

3. เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ

3.1 สหรัฐอเมริกา – Federal Rules of Evidence (FRE) Rule 1003⁵ สำหรับอิเล็กทรอนิกส์ (duplicates) มีสถานะเทียบเท่าต้นฉบับ หากไม่มีการโต้แย้ง, Rule 901 ต้องพิสูจน์ความแท้จริง (Authentication) เช่น พยานบุคคล, metadata Rule 803(6) ข้อยกเว้น hearsay สำหรับบันทึกขององค์กรแนวทางของสหรัฐเน้นความถูกต้องของ “ระบบจัดเก็บ” และการป้องกันการปลอมแปลง มากกว่าการพิจารณาแบบอนุรักษนิยม

3.2 อังกฤษ – Civil Evidence Act 1995⁶ และ Electronic Communications Act 2000⁷ รับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ได้ หากแสดงว่าระบบมีความน่าเชื่อถือ ลายมือชื่ออิเล็กทรอนิกส์มีผลตามกฎหมาย หากสามารถยืนยันตัวบุคคลและเจตนา เน้น “น้ำหนักของหลักฐาน” มากกว่าการตั้งเงื่อนไข admissibility เข้มงวด

4. วิเคราะห์เปรียบเทียบ ประเด็น ไทย สหรัฐอเมริกา อังกฤษ การยอมรับสำเนา ยอมรับได้แต่ต้องพิสูจน์ ยอมรับเทียบเท่าต้นฉบับ ยอมรับเช่นกัน หากมีเหตุอันควร การพิสูจน์ความแท้จริง เน้นพิสูจน์

⁵ Cornell Law School, **Federal Rules of Evidence Rule 1003** [Online], Available URL: https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_1003 ,2025 (มิถุนายน 17)

⁶ legislation.gov.uk, **Civil Evidence Act 1995 (c.38)** [Online], Available URL:<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/38/contents> ,2025 (มิถุนายน 17)

⁷ legislation.gov.uk, **Electronic Communications Act 2000** [Online], Available URL:<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/7/section/7C> ,2025 (มิถุนายน 17)

แหล่งที่มา เน้น authentication (901) พิจารณาความน่าเชื่อถือระบบ ระบบกฎหมาย แบบผสม (แพ่ง+ไต่สวน) Adversarial Adversarial ความเข้มงวดในการพิสูจน์ เข้มปานกลาง เข้มในการ authenticate ผ่อนปรน แต่อิงน้ำหนักพยาน

แม้ประเทศไทยจะมีพัฒนาการด้านกฎหมายรองรับพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ แต่ในเชิงปฏิบัติยังมีปัญหาทั้งด้านความชัดเจนของแนวทางปฏิบัติ ความน่าเชื่อถือของระบบ และความสอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เมื่อเทียบกับต่างประเทศ เช่น สหรัฐและอังกฤษ ประเทศไทยยังต้องเร่งพัฒนาเครื่องมือกฎหมาย และมาตรฐานทางเทคนิคให้ทันกับความเปลี่ยนแปลง เพื่อเสริมความยุติธรรมและศักยภาพของกระบวนการยุติธรรมไทยในยุคดิจิทัล

ปัญหาประการที่สองปัญหาการใช้ดุลยพินิจของศาลในการตีความและการตัดสินใจได้ง่ายถูกต้องมากขึ้นของผู้พิพากษาแตกต่างกันไปในแต่ละกรณีในการรับฟังพยานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในกระบวนการยุติธรรมไทยทั้งในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง แม้จะได้รับการรองรับโดยข้อกำหนดและระเบียบของศาล แต่จากการศึกษาพบว่ายังมี ปัญหาเชิงโครงสร้างและการตีความ อยู่หลายประการ อันส่งผลต่อความแน่นอน ความน่าเชื่อถือ และความเท่าเทียมในการใช้สิทธิของกลุ่มความ ดังนี้

1. ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล แม้ว่าข้อกำหนดทางกฎหมายจะกำหนดให้มีการ “รับรองความถูกต้อง” ของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ เช่น ลายมือชื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือการรับรองโดยบุคคลที่เกี่ยวข้อง แต่ในทางปฏิบัติระบบรับรองเหล่านี้ยังไม่รัดกุมเพียงพอ ทำให้เกิดความเสี่ยงที่ข้อมูลจะถูกตัดแปลงหรือปลอมแปลงได้ง่าย การตรวจสอบความถูกต้องมักต้องพึ่งพาหลายปัจจัย เช่น ระบบจัดเก็บกระบวนการส่งผ่านข้อมูล และความสามารถทางเทคนิค ซึ่งเปิดช่องให้เกิดข้อโต้แย้งในชั้นศาลระหว่างคู่ความ

2. ระบบการส่งผ่านและข้อจำกัดทางเทคนิค ระบบที่ศาลกำหนดให้ใช้ เช่น ระบบงานคดีปกครองอิเล็กทรอนิกส์ หรือการประชุมทางไกล มีเป้าหมายเพื่อสร้างความปลอดภัยในการส่งพยานหลักฐาน อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังพบปัญหาการเข้าถึง เช่น ความไม่พร้อมของอุปกรณ์ ความไม่รู้ด้านเทคโนโลยีของกลุ่มความบางฝ่าย หรือความขัดข้องของระบบเอง ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมในการดำเนินกระบวนการพิจารณา

3. ความซับซ้อนในการเปรียบเทียบกับเอกสารต้นฉบับ แม้พยานอิเล็กทรอนิกส์จะได้รับการยอมรับตามกฎหมาย แต่ในหลายกรณียังคงต้องใช้หลักฐานต้นฉบับทางกายภาพประกอบการพิสูจน์ เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลดิจิทัล ความจำเป็นในการใช้ “พยานซ้อน” นี้ ส่งผลให้กระบวนการพิสูจน์ยุ่งยากขึ้น และทำให้เกิดความสับสนในกระบวนการตีความของศาล

4. ขาดมาตรฐานการตรวจสอบที่ชัดเจน แม้ข้อกำหนดจะระบุให้มีการรับรองจากผู้เกี่ยวข้อง

หรือเอกสารประกอบ แต่ยังไม่มีการกำหนดมาตรฐานกลาง หรือแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบในการตรวจสอบ เช่น วิธีตรวจ metadata, การพิสูจน์ log หรือ hash value ส่งผลให้การตีความและการให้ค่าน้ำหนักพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ขึ้นอยู่กับ ดุลยพินิจของศาลแต่ละราย ซึ่งทำให้เกิดความไม่แน่นอนในกระบวนการพิจารณา

5. ความไม่สอดคล้องกับกฎหมายเดิมและการล่าช้าในการปรับปรุงระเบียบ ระบบกฎหมายไทยจำนวนมากยังยึดโยงอยู่กับรูปแบบเอกสารกระดาษและหลักฐานทางกายภาพ จึงยังไม่สามารถรองรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างเต็มที่ เช่น ยังไม่มีข้อบัญญัติเกี่ยวกับการใช้ข้อมูลบนคลาวด์ การรับรองจากระบบต่างประเทศ หรือการใช้ algorithm ตรวจสอบความถูกต้อง ส่งผลให้เกิดความล่าช้าในการปรับปรุงระเบียบให้เท่าทันเทคโนโลยี

6. ดุลยพินิจของศาล เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความแตกต่าง การพิจารณาหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลไทยยังคงพึ่งพาดุลยพินิจของผู้พิพากษาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นกรณีในศาลยุติธรรมซึ่งอาศัยข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา พ.ศ. 2563 หรือในศาลปกครองที่อิงตามระเบียบตุลาการศาลปกครองสูงสุด พ.ศ. 2543 ทั้งสองระบบต่างมีแนวทางเป็นกรอบ แต่การตีความยังขึ้นกับความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติของผู้พิพากษาแต่ละราย ผลกระทบของดุลยพินิจที่หลากหลาย ได้แก่ ความไม่สอดคล้องในคำพิพากษาในคดีที่มีข้อเท็จจริงคล้ายคลึงกัน ความไม่แน่นอนในการรับฟังหรือให้น้ำหนักกับพยานหลักฐาน ศาลบางแห่งอาจตีความข้อกำหนด เช่น “การเข้าถึงได้” หรือ “เอกสารต้นฉบับ” แตกต่างกัน และการใช้แนวทางเพื่อ “ประโยชน์แห่งความยุติธรรม” แม้จะช่วยลดผลกระทบจากข้อกำหนดที่เข้มงวด แต่ก็อาจก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคทางกฎหมาย

7. แนวทางในต่างประเทศ ตัวอย่างที่ควรศึกษา สหรัฐอเมริกา (FRE) มีกฎ Rule 901 ว่าด้วย preliminary authentication ที่ต้องพิสูจน์ว่าเอกสารเป็นของแท้ และ Rule 803(6) ที่ยกเว้น hearsay สำหรับระบบเก็บข้อมูลขององค์กร โดยอาศัยการใช้พยานผู้เชี่ยวชาญและระบบ log หรือ metadata ในการยืนยันข้อมูล มีการเน้น Rule-based control เพื่อลดความผันผวนในการตัดสิน และของอังกฤษ (CEA 1995, ECA 2000) ยึดหลัก “พิจารณาน้ำหนักของหลักฐาน” มากกว่าการจำกัด admissibility โดยพิจารณาความต่อเนื่องของข้อมูล ความปลอดภัยของระบบ และความสามารถในการระบุตัวบุคคลผู้ออกเอกสาร จึงเกิดแนวทางแนบแน่น เช่น Judicial Guidelines และ Checklist-based evaluation

ต่อมาคือปัญหาเมื่อนำบทบัญญัติของกฎหมาย รวมทั้งคำพิพากษาของศาลยุติธรรมและศาลปกครองในการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ พบว่า มี ปัญหาสำคัญ ที่เป็นอุปสรรคต่อความยุติธรรมและความแน่นอนในกระบวนการพิจารณาคดี ดังนี้

1. ปัญหาทางกฎหมายและการตีความ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226, 227 ลักษณะทั่วไปของข้อมูลดิจิทัล เช่น ความเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ความไม่แน่นอนของแหล่งที่มา และการ

จัดเก็บซ้ำซ้อน ทำให้การตีความเรื่อง “พยานที่น่าเชื่อถือ” และ “ต้นฉบับ” ตามมาตรา 226 มีความคลาดเคลื่อน การใช้ดุลยพินิจตามมาตรา 227 พบว่า ศาลอาจใช้ดุลยพินิจแตกต่างกัน โดยเฉพาะเมื่อมีข้อสงสัยใน metadata หรือ chain-of-custody ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนในคำพิพากษา แม้ในคดีลักษณะเดียวกัน

2. ปัญหาเชิงเทคนิคและมาตรฐานที่ไม่ชัดเจน พ.ร.บ.ธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ 2544 และ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560 ไม่มีนิยามหรือเกณฑ์ที่แน่นอนของ “วิธีที่เชื่อถือได้” ทั้งในแง่ของระบบเทคโนโลยี เช่น การเข้ารหัส การเซ็นรับรอง การจัดเก็บ และการแสดงผลข้อมูลในศาล การใช้ข้อมูลที่เก็บจากระบบไม่เสถียรหรือไม่ได้รับการรับรองจากผู้เชี่ยวชาญ อาจทำให้ข้อมูลถูกโต้แย้งได้ง่าย และไม่สามารถพิสูจน์ให้ศาลเชื่อถือได้ขาดการกำหนดหน่วยงานกลางที่มีหน้าที่รับรองความน่าเชื่อถือของระบบการจัดการข้อมูลดิจิทัล

3. ปัญหาจากระเบียบศาลและแนวปฏิบัติ ข้อ 65 และ 67 ของระเบียบตุลาการศาลปกครองสูงสุด ข้อกำหนดยังไม่ทันสมัย และยังใช้แนวคิดเดิมที่เน้น “เอกสารต้นฉบับ” หรือ “การส่งด้วยวิธีทางราชการ” ศาลยังต้องอาศัยดุลยพินิจอย่างกว้างขวาง ในการตีความว่า หลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ใด “เชื่อถือได้” ซึ่งเปิดช่องให้เกิดความไม่เสมอภาคในการพิจารณาคดี ระบบส่งผ่านข้อมูลในศาล เช่น ระบบประชุมจอภาพ หรือ e-litigation ยังไม่ทั่วถึง ทำให้คู่ความบางรายไม่สามารถเข้าถึงระบบได้อย่างเท่าเทียม

4. ผลกระทบเชิงระบบและความไม่เสมอภาคในกระบวนการยุติธรรม ความแตกต่างในการใช้ดุลยพินิจของผู้พิพากษาในแต่ละศาล หรือแม้แต่ในศาลเดียวกัน ส่งผลให้เกิดคำพิพากษาที่ ขาดความเสมอภาคเสมอปลาย ความไม่ชัดเจนในแนวทางการพิสูจน์ อาจส่งผลให้จำเลยที่ไม่สามารถพิสูจน์ความบริสุทธิ์ผ่านเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ เสียเปรียบในกระบวนการ การตีความลักษณะของ “ต้นฉบับ” หรือ “เอกสารอิเล็กทรอนิกส์” ยังไม่แน่นอน ซึ่งอาจเปิดช่องให้การโต้แย้งความน่าเชื่อถือของข้อมูลในศาลได้มากเกินไป

แนวทางในต่างประเทศสหรัฐอเมริกา ใช้ FRE 901 กำหนดเกณฑ์การพิสูจน์ขั้นต้น พร้อมส่งเสริมการใช้ metadata และ expert witness และอังกฤษ ใช้หลัก “น้ำหนักของพยานหลักฐาน” เป็นเกณฑ์พิจารณา ร่วมกับปัจจัยความปลอดภัยและความต่อเนื่องของระบบทั้งสองประเทศใช้ระบบ checklist-based เพื่อจำกัดดุลยพินิจไม่ให้แตกต่างมากเกินไป

การใช้พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ภายใต้กฎหมายและระเบียบไทยยังขาดความพร้อมทั้งด้านมาตรฐานทางเทคนิค กฎหมายที่สอดคล้อง และแนวปฏิบัติในศาล นำไปสู่ความแตกต่างในการใช้ดุลยพินิจ ความไม่เสมอภาคในการพิจารณาคดี และความไม่แน่นอนในคำพิพากษา ซึ่งจำเป็นต้องมีการพัฒนาทั้งในเชิงกฎหมาย เทคโนโลยี และกระบวนการพิจารณาคดีให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกดิจิทัล

จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรคการปัญหาเชิงเปรียบเทียบการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ปัญหาและความท้าทายที่ชัดเจน ปัญหาว่าด้วยหลักเกณฑ์การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ปัญหาการใช้ดุลยพินิจของศาลในการตีความและการตัดสินใจได้ง่ายถูกต้องมากขึ้นของผู้พิพากษาแตกต่างกันไปในแต่ละกรณีในการรับฟังพยานอิเล็กทรอนิกส์ในศาลยุติธรรมและศาลปกครองและปัญหาเมื่อนำบทบัญญัติของกฎหมาย รวมทั้งคำพิพากษาของศาลยุติธรรมและศาลปกครองในการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ปัญหาในศาลยุติธรรมความน่าเชื่อถือของข้อมูลหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ไม่มีลักษณะทางกายภาพ ทำให้การตรวจสอบและชั่งน้ำหนักหลักฐานยากกว่าเอกสารกระดาษ ปัญหาในการระบุ “เอกสารต้นฉบับ” เนื่องจากสามารถมีสำเนาได้ไม่จำกัดและการแก้ไขข้อมูลได้โดยไม่ชัดเจน ข้อกำหนดที่ไม่ชัดเจน คำว่า “เข้าถึงได้” อาจเกิดความไม่แน่นอนในการใช้งานจริง เนื่องจากฝ่ายตรงข้ามอาจประสบปัญหาทางเทคนิคหรืออุปกรณ์ที่ไม่รองรับ ส่วนปัญหาในศาลปกครองปัญหาของระบบรับรองลายมือชื่ออิเล็กทรอนิกส์ระบบรับรองไม่รัดกุมพอ ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงที่ข้อมูลจะถูกคัดแปลงหรือปลอมแปลงการรับรองด้วยระบบ PKI ที่เข้มงวดยังเป็นสิ่งที่ขาดอยู่ในบางระบบ ข้อจำกัดของระบบเทคโนโลยีระบบส่งผ่านข้อมูลและการประชุมทางจอภาพอาจประสบปัญหาทางเทคนิค ไม่รองรับไฟล์ในรูปแบบใหม่ ๆ (เช่น ไฟล์มัลติมีเดีย หรือข้อมูลขนาดใหญ่) การเปรียบเทียบกับหลักฐานต้นฉบับแบบกายภาพในบางกรณียังคงเป็นสิ่งที่จำเป็น ทำให้กระบวนการมีความซับซ้อนและล่าช้า

การใช้ดุลยพินิจของศาล บทบาทของผู้พิพากษา ผู้พิพากษามีบทบาทสำคัญในการตีความและให้คำแนะนำต่อหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ความแตกต่างในดุลยพินิจของผู้พิพากษาแต่ละรายอาจนำไปสู่การตัดสินใจที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะเมื่อมีปัจจัยทางเทคนิคหรือข้อกำหนดที่คลุมเครือ มีผลกระทบต่อความเที่ยงตรงในกรณีที่เกิดข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการส่งผ่านหรือการจัดเก็บข้อมูล การใช้ดุลยพินิจเพื่อรักษาประโยชน์แห่งความยุติธรรมอาจทำให้เกิดความแตกต่างในการตีความและตัดสินใจในแต่ละคดี

ประเทศสหรัฐอเมริกา ระบบกฎหมายของสหรัฐอเมริกาใช้แนวทางตาม Federal Rules of Evidence (FRE) ซึ่งมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์โดยตรง โดยเฉพาะ Rule 901 Authentication หลักฐานอิเล็กทรอนิกส์จะต้องได้รับการพิสูจน์ว่า “แท้จริง” (authentic) โดยบุคคลที่เสนอหลักฐานจะต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่กล่าวอ้างว่าเป็น เช่น อีเมล, ข้อความ, ไฟล์ log, ภาพจากกล้องวงจรปิด ต้องมีพยานหลักฐานหรือพยานบุคคลรับรองความถูกต้อง Rule 803 (6) Records of a Regularly Conducted Activity (Business Records Exception) อนุญาตให้ใช้พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ที่จัดทำขึ้นเป็นประจำในการดำเนินธุรกิจ โดยไม่ถือว่าเป็น “คำบอกเล่า” (hearsay) หากเข้าเงื่อนไข เช่น บันทึก server log, e-billing หรือ

ระบบ ERP Rule 902 Self-Authenticating Evidence เอกสารอิเล็กทรอนิกส์บางประเภทสามารถใช้ได้โดยไม่ต้องมีพยาน เช่น digital certificate ที่ลงลายมือชื่อดิจิทัล หรือระบบที่มีการ hash ตรวจสอบความถูกต้อง

ประเทศอังกฤษ ใช้ระบบกฎหมายแบบ Common Law โดยมีแนวทางการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ภายใต้กฎหมายหลัก เช่น Civil Evidence Act 1995 กำหนดให้ “เอกสาร” รวมถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถนำมาใช้ในศาลได้ โดยไม่ต้องมีเอกสารต้นฉบับ โดยให้ความสำคัญกับ reliability ของแหล่งที่มา Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) ใช้กับคดีอาญา การเก็บรักษาและจัดการหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ต้องเป็นไปตามหลักความยุติธรรม เช่น การใช้ body camera, CCTV, digital recording จากตำรวจ Electronic Communications Act 2000 ให้สถานะทางกฎหมายแก่ลายมือชื่ออิเล็กทรอนิกส์ (electronic signature) และการยืนยันตัวตนบุคคลทางดิจิทัล

สรุปโดยรวมทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมีแนวทางร่วมกันในการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ คือ ต้องพิสูจน์ความแท้จริง (Authenticity) ต้องเชื่อถือได้ (Reliability) ต้องเข้าใจเงื่อนไขข้อยกเว้น hearsay ต้องไม่มีการตัดต่อ/แก้ไข โดยมีขอบ และต้องผ่านระบบ chain of custody ที่ชัดเจน โดยแนวทางเหล่านี้สะท้อนถึงความพยายามของกระบวนการยุติธรรมในการปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี และพฤติกรรมของผู้ใช้งานในยุคดิจิทัล

ข้อสังเกตโดยรวมการนำหลักเกณฑ์ของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์มาใช้ในกระบวนการยุติธรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้กระบวนการตัดสินคดีมีความเร็วและมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามความท้าทายในด้านเทคนิคและการตีความที่เกิดจากความแตกต่างของระบบและมาตรฐานในศาลทั้งสองประเทศยังคงเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการปรับปรุง การใช้ดุลยพินิจของผู้พิพากษามีความสำคัญในการแปลความหมายและให้ค่าน้ำหนักต่อหลักฐาน แต่การตีความที่ไม่เป็นมาตรฐานอาจนำไปสู่ความไม่แน่นอนในการตัดสินคดีในแต่ละกรณี ผู้ศึกษามีความเห็นและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขดังต่อไปนี้

1. การกำหนดความหมายและเงื่อนไขที่ชัดเจนในกฎหมาย ปัญหาคำว่า “เอกสารต้นฉบับ” และ “เข้าถึงได้” ที่นำมาใช้กับพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์มีความคลุมเครือ การนำเกณฑ์ที่ใช้กับเอกสารกระดาษมาใช้กับข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์โดยตรงทำให้การพิสูจน์ความถูกต้องและความครบถ้วนมีความสับสน ข้อเสนอแนะควรกำหนดความหมายเฉพาะสำหรับ “เอกสารต้นฉบับ” ในบริบทของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ โดยระบุว่าไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ที่ถูกรับบันทึกด้วยระบบที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน จะถือว่าเป็น “เอกสารต้นฉบับ” เพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาอาญา มาตรา 226/6 เพื่อระบุว่า “ไฟล์ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ได้รับการรับรองด้วยระบบลายมือชื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีการบันทึกเมทาตาตา ที่สามารถตรวจสอบยืนยันความถูกต้องและความครบถ้วนได้ และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยไม่ได้รับการรับรองใหม่ ถือเป็นเอกสารต้นฉบับในการ

พิจารณาคดี” และกำหนดความหมายของ “เข้าถึงได้” ให้ชัดเจน โดยระบุถึงมาตรฐานเทคโนโลยีและเครื่องมือที่คู่ความควรมี เพื่อให้สามารถตรวจสอบหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ได้ เพิ่มเติมมาตรฐานในข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2563 ข้อ 3 “เข้าถึงได้” หมายถึงการที่ฝ่ายตรงข้ามสามารถเข้าถึงข้อมูลผ่านระบบออนไลน์ที่มีมาตรฐานการเข้ารหัสและรองรับการเปิดไฟล์โดยโปรแกรมมาตรฐานที่ใช้กันทั่วไป ซึ่งหากระบบเกิดปัญหาทางเทคนิคจะต้องมีช่องทางสำรอง เพื่อให้ข้อมูลสามารถเข้าถึงได้เสมอ”

2. ปรับปรุงมาตรฐานด้านการตรวจสอบและการจัดเก็บหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ปัญหา ระบบการตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ยังพึ่งปัจจัยหลายด้านและอาจถูกโต้แย้งได้ ระบบจัดเก็บหลักฐานไม่รองรับการตรวจสอบอย่างละเอียดในระดับ technical เช่น การตรวจสอบ log หรือ metadata มีข้อเสนอแนะควรระบุให้ชัดเจนในกฎหมายถึงวิธีการตรวจสอบข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ตามมาตรฐานสากล เช่น การตรวจสอบ digital signature, log file หรือการใช้เทคโนโลยี blockchain ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เสนอให้มีการแก้ไขตามพระราชบัญญัติธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ในส่วนของการรับฟังหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ของพระราชบัญญัติธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ 2544 โดยมีการเพิ่มมาตรา 11 วรรคสอง โดยระบุว่า “ข้อมูลที่น่าเสนอจะต้องผ่านการตรวจสอบดิจิทัล และระบบบล็อกเชน ที่สามารถบันทึกประวัติการแก้ไข ของข้อมูลอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้” และเสนอเพิ่มเติมระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุด ว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543 ข้อ 67 วรรคสาม “ให้ศาลหรือสำนักงานที่เกี่ยวข้องต้องมีคู่มือการจัดเก็บหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ที่สอดคล้องกับมาตรฐาน เพื่อให้เกิดความมั่นใจในความปลอดภัยและความครบถ้วนของข้อมูล”

3. จุดประสงค์เพื่อให้การนำเสนอและการประเมินหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในกระบวนการพิจารณาคดีมีความถูกต้องเป็นระบบและโปร่งใสมากยิ่งขึ้น ลดความแตกต่างในแนวทางการตีความของผู้พิพากษา พร้อมทั้งรองรับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ข้อเสนอการแก้ไขในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา “มาตรา 238/1 การนำเสนอหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในกระบวนการพิจารณาคดีต้องเป็นไปตามเกณฑ์และขั้นตอนที่กำหนดไว้ในมาตรฐานการรับรองข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งประกอบด้วย (1) การยืนยันความถูกต้องของข้อมูลผ่านเทคโนโลยีที่เป็นมาตรฐานสากล เช่น การตรวจสอบลายเซ็นดิจิทัลและการเข้ารหัสข้อมูล (2) การจัดทำแบบดิจิทัลที่สามารถติดตามและตรวจสอบการเก็บรักษาและการส่งผ่านหลักฐานได้อย่างโปร่งใส (3) การบันทึกข้อมูลเมตาเดตาและการตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของข้อมูลทุกขั้นตอน หากหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ไม่ผ่านการรับรองตามมาตรฐานดังกล่าว จะไม่ถือเป็นหลักฐานที่มีผลในกระบวนการพิจารณาคดี” การเพิ่มข้อความหรือบทบัญญัติเหล่านี้ลงในกฎหมาย มีเป้าหมายเพื่อสร้างความชัดเจนในขั้นตอนการนำเสนอและตรวจสอบหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในกระบวนการ

พิจารณาคดี ลดการพึ่งพาดุลยพินิจส่วนบุคคล และเสริมสร้างความโปร่งใสในการตัดสิน โดยให้มีการกำหนดเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบย้อนกลับได้และมีผลผูกพันต่อผู้พิพากษาในการอธิบายเหตุผลตัดสินอย่างละเอียดและชัดเจนในคำพิพากษา

เอกสารอ้างอิง

สุพิศ ประณีตพลกรัง. การพิจารณาคดีทางอิเล็กทรอนิกส์. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์นิติธรรม. 2567

ทუნธนาพงศ์ ชูเกียรติกุล. “ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทย.” ในการเปิดงานสัมมนาวิชาชีพศาลฎีกา ครั้งที่ 2/2561 เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2561.

Cornell Law School. **Federal Rules of Evidence Rule 1003** [Online]. Available URL: https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_1003 ,2025 (มิถุนายน 17).

legislation.gov.uk. **Civil Evidence Act 1995 (c.38)** [Online]. Available URL:<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/38/contents> ,2025 (มิถุนายน 17).

legislation.gov.uk. **Electronic Communications Act 2000** [Online], Available URL<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/7/section/7C> ,2025 (มิถุนายน 17).